

VANDANA SHİVA’NIN EKOFEMİNİZME KATKILARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Aysel GÜNİNDİ ERSÖZ*

“Bizler doğanın efendisi ya da sahibi değil, onun bir parçasıyız.”
(Vandana Shiva)

ÖZET

Doğanın yıkımı sonucu dünyanın yaşadığı felaketler en çok da kadınlar tarafından dillendirilmiştir. 1974 yılında kullanılmaya başlanan ekofeminizm kavramı, ataerkillik, modernizm ve çevre tahribatı arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Ekofeministler için kadınların tahakküm altına alınması ile doğanın tahakküm altına alınması arasında paralellik bulunmaktadır. Onlara göre, kadınların hem doğaları hem de kadın olmalarından dolayı yaşadıkları deneyimleri doğanın uğradığı sömürüyü çok daha iyi anlamalarını sağlamaktadır. Kadınların dünyanın geleceği konusunda yaşadıkları endişeler ise onları çevresel hareketlerin içinde daha fazla yer almaya itmektedir. Ekofeministlere göre; dünyanın karşılaştığı çevresel sorunlardan erkek merkezli bakış açıları sorumludur. Diğer yandan çevresel felaketlerin esas kurbanları da kadınlar ve çocuklardır. Bu nedenle, eko feministler, kalkınma planları yapılırken sürdürülebilirlik ve kadınların konumunun dikkate alınmasının önemini dile getirmişlerdir. Ekofeministlerin en güçlü isimlerinden birisi kuşkusuz Hindistanlı düşünür, aktivist ve entelektüel Vandana Shiva’dır. Shiva; yerli tohum, tarım ve gıda güvenliği, fikri mülkiyet hakları, biyoçeşitlilik, biyoteknoloji, biyoetik ve genetik mühendisliği konularında ekofeminizme katkılar sunmuştur. Bu çalışmada Vandana Shiva’nın özellikle Maria Mies ile birlikte yazdığı “Ekofeminizm” eseri başta olmak üzere, yazarın diğer eserleri ile yazar üzerine yapılan çalışmalar üzerinden teorik bir tartışma yapılmıştır. Shiva, Chipko hareketi ile başlayan çalışmalarıyla dünyanın farklı yerlerinde yaşayan kadınlara ilham kaynağı olmuştur. Derin ekolojiyi savunan Shiva’nın temel bakış açısını “insanların doğanın efendisi olmadığı, olsa olsa onun bir parçası olduğu” gerçeği oluşturmaktadır. O, gezegende yaşayan tüm canlılar arasındaki karşılıklı ilişkilere dikkat çeken, onların var olma haklarının kabul edilmesi için uğraş veren bir düşünür ve aktivisttir. Kısaca Shiva, “modernleşme”, “kalkınma” ve “ilerleme” kavramlarının doğal dünyanın tahribatındaki rolü üzerine güçlü eleştiriler getirerek, bundan en fazla kadınların etkilendiği gerçeğini söylemeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, ekofeminizm, Vandana Shiva, toplumsal cinsiyet, ekoloji.

AN EVALUATION OF VANDANA SHIVA’S CONTRIBUTION TO ECOFEMINISM**ABSTRACT**

The disasters and the natural destructions in the world are mostly expressed by women. The concept of ecofeminism, which started in 1974, focuses on the relationship between patriarchy, modernism, and environmental destruction. Ecofeminists argue that there is a parallelism between the domination of women and the domination of nature. Since there is a connection between women and nature, the exploitation of women enabled them to understand the exploitation of nature more consciously. Women’s concerns about the future of the world lead them to take more part in environmentalist movements. According to ecofeminists, male-centered perspectives are the causes for the environmental problems the world faces. On the other hand, the main victims of environmental disasters are women and children. Therefore, ecofeminists have indicated the importance of sustainability and the position of women while making development plans. Vandana Shiva is one of the most prominent ecofeminists in the world today. Shiva contributed to ecofeminism in the areas of native seed, agriculture and food safety, intellectual property rights, biodiversity, biotechnology, bioethics, and genetic engineering. In this study, a theoretical discussion has been made on Vandana Shiva’s other works, specifically based on the work titled “Ecofeminism” which collaborated with Maria Mies and the author’s other works as well. Moreover, Shiva, with her work influenced by the Chipko movement, has been a source of inspiration for women living in different parts of the world. Her main concern in defending deep ecology constitutes the fact that “man is not the master of nature, he is above nature”. She is a philosopher, activist and intellectual, who draws attention to the mutual relationships between all living things on the planet and strives to improve the recognition of their natural right to exist. In short, Shiva sharply criticizes the destruction of nature by focusing on the terms such as “modernization”, “development” and “progress” and claims that such disasters affect women more than anybody else.

Keywords: Environment, ecofeminism, Vandana Shiva, social gender, ecology.

*Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, aysel.ersoz@hbv.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2382-995X>

Derleme Makale

Sayfa Sayısı: 1374-1385

Makale Geliş Tarihi: 16.10.2022

Makale Kabul Tarihi: 07.12.2022

Makale Yayın Tarihi: 31.12.2022

Giriş

Doğada yaşanan tahribat ve bunun yıkıcı sonuçları, yani insan ile doğa arasındaki ilişkinin sorgulanmasına modern anlamda ilk defa 1960'lı yıllarda başlandığı kabul edilmektedir. Küresel düzeyde çevre sorunlarına ise ilk defa 1972 yılında Stockholm'de gerçekleştirilen "Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansında" değinilmiştir. Bundan tam 20 yıl sonra, 1992 yılında Rio de Janeiro'da "Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı" gerçekleştirilmiştir. Kısaca Rio Konferansı olarak bilinen konferansa devletler üst düzey temsilcileri ile katılırken, sivil toplum örgütleri de yoğun katılım sağlamıştır. Konferansta, "İklim değişikliği", "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi", "Rio Deklarasyonu", "Gündem 21" ile "Ormanların Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Prensipler Listesi" gibi beş temel konu tartışmaya açılmıştır. Konferansta kabul edilen ilkeler hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çevreyle ilgili çabaları artırmıştır. Ancak, hem yukarıda sayılan konferanslar hem de diğer küresel önlemlere rağmen yaşlı dünyamızın sorunları artarak devam etmektedir. Dünyamız bugün; çölleşmeden asit yağmuruna, ozon tabakasının incelmelerinden biyolojik çeşitliliğin azalmasına, iklim değişikliğinden yoksulluğa kadar birçok sorunla boğuşmaktadır.

Dünyamızın bugün yaşadığı sorunların temelinde nüfus baskısı kadar niceliksel büyümeye odaklanan kalkınma çabalarının da bulunduğu konusunda birçok görüş ileri sürülmektedir. Kalkınma; toplumun istenmeyen bir konumdan, istenen bir konuma doğru dönüşüm yaşamasını, yani hâkim görüşe göre gelişmesini ifade etmektedir. Modernizmin rasyonel mantığı ve endüstriyel kapitalizmin kâr odaklı yaklaşımları doğanın tahribini de beraberinde getirmiştir. Doğada yaşanan bu tahribatın neden ve sonuçları 1960'lı yıllarda çevreci hareketler, feminist hareketler ve sivil toplum örgütleri tarafından tartışılmaya başlanmıştır. 1970'lere gelindiğinde çevre, ekoloji ve feminizm sacayağından oluşan "Kadın, Çevre ve Kalkınma" yaklaşımını benimseyen, ekofeminizm ortaya çıkmıştır. Dünyanın sonunu hazırlayan çevresel felaketleri pozitivist bakış açılarına bağlayan ekofeministlerce çevresel yıkımlardan en fazla kadınlar ve çocukların etkilendiği ileri sürülmüştür.

1970'li yıllarda gündeme gelmeye başlayan ve 1980'li yıllarda ivme kazanan ekofeminist mücadele hem bilimsel bilgi birikimi hem de eylemlerle yerel ve küresel ölçekte birçok başarı elde etmiştir. Ekofeminizm son yirmi yıl içinde hem eylemci mücadeleye hem de kadınların ezilmesi ile doğanın tahakkümü altına alınması arasındaki bağlantıların kuramsallaştırılmasına büyük katkılarda bulunmuştur (Plumwood, 2017: 9).

Vandana Shiva'nın ekofeminizme katkılarının irdelendiği çalışmamız, Literatür taramasına dayalıdır. Vandana Shiva'nın Maria Mies ile ortaklaşa yazdığı "Ekofeminizm" adlı çalışması temel eser olarak ele alınmıştır. Bununla beraber, Vandana Shiva'nın eserleri, kişisel web sayfası ile hakkında yazılan makalelerden de ikincil kaynaklar olarak yararlanılmıştır. Bu bağlamda, ekofeminizmin en önemli temsilcilerinden birisi olan Vandana Shiva'nın yerli tohum, tarım ve gıda güvenliği, fikri mülkiyet hakları, biyoçeşitlilik, biyoteknoloji, biyoetik, toplumsal cinsiyet ve genetik mühendisliği konularındaki bakış açısı aktarılmaya çalışılmaktadır.

1. Ekofeminizm Nedir? Ekofeministler Ne İstiyor?

Kalkınma; kaba bir tanımla, toplumun istenmeyen bir konumdan istenen bir konuma doğru değişimini sağlayan politik müdahale yöntemleridir. Kalkınma sürecinde daha çok niceliksel büyümelere odaklanılmakta, bu sürecin yol açtığı olumsuz yanlar ya göz ardı edilmekte ya da görmezden gelinmektedir. Kalkınma odaklı yaklaşımlar, dünyamızın ekolojik dengesini bozduğu için eleştirilere maruz kalmaktadır. Kimi kuramcılar tarafından "Risk Toplumu" veya "Geç Modernlik" gibi kavramlarla tanımlanan modern toplumda tıp, teknoloji, bilim vb. alanlarda çok önemli gelişmeler yaşanırken, öngörülemez, telafi edilemez küresel riskleri de ortaya çıkarmaktadır (Beck,

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

2011, Giddens, 2010). Modern dönem önemli başarılar ile doluyken, yine bu dönemde çevre dengesi insan da dâhil tüm canlılar aleyhine bozulmuştur.

İnsan ile doğa arasında bir denge olduğu fikri ilk defa 1970'li yıllarda dillendirilmeye başlanmıştır. 1992 yılında gerçekleştirilen “Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansından” sonra yaygın kullanılmaya başlanan “Sürdürülebilir kalkınma” kavramı “Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu” tarafından 1987 yılında hazırlanan "Our Future Common" (Ortak Geleceğimiz) adlı raporda tanımlanmaktadır. Buna göre sürdürülebilir kalkınma; *“bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarının karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak”* anlamına gelmektedir (Aktaran Günindi Ersöz, 2003:2). Sürdürülebilir kalkınma; insan ile doğa arasındaki dengeye dikkat çekmekte, doğal kaynakları tüketirken gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da gözetenin zorunluluğunu hatırlatmaktadır.

Ekofeminizmin doğuşunu hazırlayan da dünyamızın yaşadığı sorunlar konusunda kazanılan hassasiyet ve farkındalıktır. Özellikle 1980'lerden itibaren ekofeminist hareketler gerek yerel düzeyde gerekse küresel düzeyde önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Feminizm genel olarak; kadınların toplumdaki ikincilliğini değiştirmek ve eşitliği arttırmak için fikirlerle eylemi birleştiren siyasal düşünce akımı olarak tanımlanır. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında ise; feminizm farklı kadınlıklarla; beyaz, zengin, heteroseksüel siyahi, çalışan, yoksul, engelli, lezbiyen veya yaşlı tüm kadınlar için özgürlük talep eden politik bir hareket olup, hem eylemsel boyutu hem de teorik bilgi üretme boyutu bulunmaktadır. Kadının toplum içindeki ikincilliğini sorunsallaştıran feminizm akımlarından birisi olan ekofeminizmi doğuran artan çevresel felaketler ve bunların yol açtığı sorunlardır. Ekolojik görüşler farklı yaklaşımları içinde barındırmakla birlikte, bu görüşler iki noktada toplanmaktadır. Bunlardan ilki insanı merkeze koyan yaklaşım olup, ekolojik sorunlara insanların refahı ve yaşam kalitesini koruma noktasından yaklaşmaktadır. İkinci temel yaklaşım ise, “derin ekoloji” başlığında toplanan canlı merkezli bakış açılarıdır. İkinci bakış açısında insanların doğadan ayrı ya da üstün olmadıkları, öteki canlılar ile birlikte onların da doğanın bir parçası olduğu kabulü vardır (Cerit Mazlum, 2018:192). Ekofeministler de sığ ve derin ekolojist olarak sınıflandırılabilir. Ynestra King'e göre; ekofeminizm, kuram ile pratiğin birbirine bağlılığı ve bütünlüğü ile ilgilidir. Bu nedenle, ona göre ekofeminizm, tüm canlıların özel gücünü ve bütünlüğünü savunan ana akım feminist kuramlardan birisidir (Shiva ve Mies, 2019:58). Bu çalışmada ele aldığımız düşünürde “derin ekoloji” yaklaşımının en önemli temsilcisidir.

Ekofeministler için kadınların hem doğalı hem de kadın olmalarından dolayı yaşadıkları deneyimler doğanın uğradığı sömürüyü daha kolay anlamalarına yol açmaktadır. Bu görüşü savunanlar; ilk önce kadınla doğa arasında özdeşlik kurarak, kadının da doğa gibi kollamak, beslemek, büyütme ve üretme gibi fonksiyonları olduğunu hatırlatmışlardır. İkinci olarak ise kadınların doğayla iç içe yaşadıkları ve bunun da onları “çevre dostu” yaptığı ileri sürülmüştür. Bu bakış açısı Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), 1989 yılında yapılan araştırmanın sonuçlarında da yansımaları bulmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre; yoksul kadınların, aileleri için besin ve enerji gibi yaşamsal ihtiyaçları karşılarken bile çevreye herhangi bir zarar verici strateji geliştirmedikleri görülmüştür (Gökalp Alıca, 2017: 153). Bu nedenle, ekofeministler uygulanabilir iyileştirmelerin ancak bu sorundan gerçekten etkilenenler, yani kadınlar tarafından yapılabileceğini iddia etmektedirler. Kadınların sömürülmesi ile doğanın sömürülmesi arasında özdeşlik kuran ekofeministler için doğanın sömürülmesine daha fazla direnç göstermek kadınlar için bir zorunluluktur.

Ekofeminizm kavramı ilk kez 1974 yılında Françoise d'Eaubonne tarafından “Feminizm ya da Ölüm” adlı eserde kullanılmıştır. D'Eaubonne'a göre ekofeminizm; kültürel ve sosyal bağlantılarıyla birlikte biyoloji merkezli bir çevre hareketi olup, ekoloji ve feminizmin bir potada eritilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. 1970'lerin sonu ile 1980'lerin başında ortaya çıkan feminist, barış ve ekolojik hareketlerden beslenmiştir (Beklan Çetin, 2005:63). Ekofeminist düşünürlerin, özellikle

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

1980'li yıllarda verdikleri eserler çevre konusundaki hassasiyetleri artırmış ve konunun küresel boyutta tartışılmasına katkı sağlamıştır. Bu eserler arasında; "Women and Nature" (Susan Griffin 1978), "The Death of Nature" (Carolyn Merchant 1980) ve "Gyn/Ecology" (Mary Daly 1978) gibi kitaplar sayılabilir. Bu kitaplar erkeğin kadın üzerindeki egemenliği ile kültürün doğa üzerindeki egemenliği arasındaki ilişkinin anlaşılmasında yol gösterici olmuştur. Bu metinler 1980'lerin feminist aktivizmi, çevrebilim ve çevre fikirlerini birbirine bağlamıştır. Bu dönemde en dikkat çekici etkinlikler arasında kadınlara yönelik yapılan konferanslar ile nükleer ve militarizm karşıtı protestolar bulunmaktadır (Sowmya, 2016:198-199). Yine, çevresel yıkımlardan kadınların ve çocukların daha fazla etkilendiği gerçeği kanıtlarla gösterilmeye çalışılmıştır. Ekofeministlerin ekolojik sorunlara dikkat çeken sayısız çalışması bulunmakta olup, burada hepsini vermek mümkün olamayacağı için seçki yapılmak zorunda kalınmıştır.

Ekofeministler 1980 ve 1981'de "Kadınlar Pentagon'da" adlı barışçıl bir protesto hareketi düzenlemişlerdir. Bu protestoda, kadınlar eşit haklar talep ederek, hükümet tarafından gerçekleştirilen militarist eylemlerin, insanlara ve çevreye yönelik sömürünün durdurulmasını istemişlerdir. Bu hareket, "Kadınların Pentagon Eylemleri" olarak bilinmektedir. Yine, 1980'de Amherst'te ilk ekofeminizm konferansı "Kadın ve Dünya Üzerinde Yaşam: Seksenlerde Eko feminizm" başlığıyla düzenlenmiştir (Shiva ve Mies, 2019:58).

Çok çeşitli konulara yoğunlaşan ekofeminist hareket, ormansızlaşma ve biyolojik çeşitlilik kaybıyla da ilgilenmektedir. Çevreci hareketler içinde yer alan kadınlar kendileri için yaşamsal öneme sahip olan ağaçları, toprağı ve tohumu korumayı amaçlamaktadırlar. Örneğin, kırsal kesim kadınları, "La Via Campesina" hareketinde sürdürülebilir tarımı ve gıda egemenliğini destekleyerek önemli bir yer edinmişlerdir. Hareket, cinsiyetçi uygulamalar, geç kapitalizmin ürettiği aşırı sömürü, kirlilik ve toprak gaspı vb.sonuçların hem insan hem de insan dışı aktörler üzerindeki zararlı etkilerini göstermeye çalışmaktadır. Imperial (2019:2) bu hareketi, 1980'lerin başında ulus-devlet ve kırsal örgütler arasında giderek daha bağımsız politikalarla değişen eylem modeli ve kırsaldaki koşulların kötüleşmesi, köylü örgütlerinde endemik sorunlara ilişkin keskin bir toplumsal farkındalığı beraberinde getirmesine bağlamaktadır. Bu durum ve köylülerin işlerindeki ve günlük yaşamlarındaki büyük engellerin, giderek zayıflayan ulus-devletlerin ulusal sınırlarının ötesindeki daha geniş baskıcı koşullarla ilgili olduğuna dair inançları, ulus ötesi bir toplumsal hareket olarak "La Via Campesina" çıkış noktası olmuştur. 1980'ler ve 1990'ların başlarında, "La Via Campesina" önce Latin Amerika'da ve ardından küresel ölçekte özerk köylü örgütlerinden ortaya çıkmıştır. Hareket, üyelerinin çıkarlarını savunmak, çalışma koşullarını ve yaşam biçimlerini korumak için küresel çapta örgütlenerek, toprak ve topluluklar arasındaki bütüncül etkileşimi temel alan makul ve sürdürülebilir bir tarımsal üretimi savunmaktadır (Imperial, 2019:2).

"Greening of Harlem Koalisyonu", eko feminist hareketin bir başka örneğidir. 1989'da Bernadette Cozart, Harlem çevresindeki birçok kentsel bahçeden sorumlu koalisyonu kurmuştur. Cozart'ın amacı, boş arazileri topluluk bahçelerine dönüştürmektir. Bundan hem ekonomik fayda hem de kentsel toplulukların doğa ve birbirleriyle temas halinde olmaları amaçlanmıştır. Bu projeye ilgilenenlerin çoğu kadın olup, bu bahçeler aracılığıyla topluluklarına katılarak onların liderleri haline gelmişlerdir. Benzer bahçe hareketleri dünyanın başka yerlerinde de görülmüştür (Sowmya, 2016: 199).

Ekofeministler, toplumsal tahakküme de meydan okumaktadır. Hatta bu meydan okuma cinsiyetin de ötesine geçerek her türden toplumsal tahakküme kadar uzanmaktadır. Çünkü cinsiyetin tahakkümü, ırk, sınıf ve doğanın tahakkümü karşılıklı olarak birbirini güçlendirmektedir. Ekofeminizm terimi, eko feministlerin yalnızca kadınların ezilmesi ve dünyanın ezilmesiyle ilgilendiklerini ima ediyor gibi görünse de, Karen J. Warren bunun böyle olmadığını aktarır. Ona göre; "Bütün feministler, baskıcı kavramsal çerçeveleri yerinde tutan tahakküm mantığına karşı

|...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

çıkışları veya karşı çıkışları gerektiği için, tüm feministler de bu tahakküm mantığı tarafından sürdürülen ve meşrulaştırılan her türlü tahakkümcülüğe karşı çıkmalıdır". (WEB1).

Ekofeministlerin temel amacı; çevre sorunlarını feminist bir bakış açısıyla incelemek, toplumsal cinsiyet, sosyo-ekonomi ve çevre arasındaki kesişimlerin görülmesine imkân sağlamaktır (Van der gaag, 2018:63). Bu nedenle, Marie Mies ve Vandana Shiva gibi ekofeministler dünyadaki yaşamı tehdit eden yıkıcı eğilimlerin 'kapitalist, ataerkil, küresel dünya sistemi" özelliğine dikkat çekmişlerdir. Çevreci eleştirilerin önemle altını çizdikleri hususlar, doğanın denetim altına alınması ve sömürülmesinin insan üzerindeki denetim ve sömürüye olan katkısı ve bunun yanı sıra ikisi arasındaki bağın kuvvetinden ileri gelmektedir. Dünyada ileri teknoloji kullanan tarım ve ormancılık faaliyetlerinin ekolojik çevreye duyarsız olduğuna dikkat çeken Plumwood (2017:25) bu erkeklerin ekonomik güçlerini ve seçkinlerin yönetimlerini güçlendirmesine katkı sağlamaktadır. Bu durum da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini artırıcı etki yapmaktadır.

Kapitalizmin küreselleşmesi ile doğal dünyanın daha fazla tahrip edilmesi ve sonuçlarından kadınların daha fazla etkilendiği/etkileneceği gerçeği kadınları çevreyi yağmalayan oluşumlara karşı çıkan hareketler içinde daha fazla yer almaya itmektedir (Donovan, 2015:395). Zehirli atıklar, ormanların yok edilmesi, taş ocaklarının yol açtığı çölleşme, vb. değişimler kadınların yaşamını derinden etkilemektedir ve etkilemeye devam edeceğinden korkulmaktadır. Pek çok ülkede marjinalleştirilmiş kadınlar ve kız çocukların iklim değişikliğinden, çevrenin bozulmasından, seller ve fırtınalar gibi doğal felaketlerden daha fazla etkilendiği görülmektedir. Van der gaag bunu; kadınların iklim değişikliğinin yarattığı değişime uyum sağlayacak olanak ve kaynaklara sahip olmamalarına bağlamaktadır. Kadınların ailelerini korumaya odaklanmaları veya yüzme bilmemeleri sel benzeri felaketlerde kadınların ölüm riskini artırmaktadır (Van der gaag, 2018: 64).

Van der gaag'ın görüşünü destekleyen örnekler sunan Gaard, hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde kadınların çevresel felaketlerin esas kurbanları olduğunu göstermektedir. Cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak, kadın ve 14 yaş altındaki çocukların ekolojik felaketlerde ölme olasılığı erkeklere göre kat kat fazla olmaktadır. Kadınların ekolojik yıkımlardan en fazla etkilenen kişiler olduğuna sayısız örnek verilmiştir. Örneğin 1991 yılında Bangladeş'te yaşanan sel felaketinde ölenlerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmuştur. Özel alandaki kadınlara uyarılar ne yazık ki ulaşmamıştır. Yine, kadınların yüzme bilmemesi ile bebek ve yaşlı bakım sorumlulukları onları kaçmaktan alı koymuştur. Ayrıca kadınlar cinsel saldırı riskinden ötürü yalnız dışarı çıkmaktan korktukları ve bir erkek akrabalarının gelerek onları kurtarmasını beklerken yaşamlarını yitirmişlerdir. Bir başka örnek ise 2004 yılında Sumatra'da yaşanan tsunami'de ölenlerin % 75'ini kadınların oluşturduğu gerçeğidir. Kadınların ekolojik felaketlerde ölüm riski sadece az gelişmiş bölgelerde değil, sanayileşmiş ülkelerde de fazladır. 2003 yılında Avrupa'da yaşanan "sıcak dalgasında" kadınların ölüm oranının erkeklerden yüksek olduğu bildirilmiştir. Yine, 2003 yılında Amerika'da yaşanan "Katrina Kasırgasında" özellikle yoksul bölgelerde yaşayan Afrika kökenli Amerikalılar hayatta kalmak için çok büyük savaş vermiştir. Ekolojik felaketlerde çok sayıda annenin ölümü ise bebek ölüm oranlarını, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmelerini, kız çocuklarının ihmal edilme olasılığını, kadınlara yönelik cinsel saldırıları, kadın ve çocuk ticareti ile fahişeliğini artırmaktadır (Gaard, 2015:23).

Ekofeminizm ataerkil egemenliği ve normları güçlendirdiği için eleştirilere maruz kalsa da vejetaryen eko feminizmi, üreme teknolojisi, eşit ücret ve eşit haklar, zehirlenme, üçüncü dünya ülkelerinin kalkınması, hayvan hakları, işçi hakları gibi birçok alanla büyümeye devam etmektedir. Bazıları hayvanların dâhil edilmesini özcü olarak görse de hareket vegan veya vejetaryen beslenme ile hayvan hakları arasında ilişki kurmaya odaklanmaktadır.

Ekofeministler, küreselleşme karşıtı kampanyalara da katılmaktadırlar. Bu feminist hareket, yoksulluğa ve kalkınmaya neoliberal serbest piyasa yaklaşımıyla bakılmasına karşı çıkararak alternatif

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

bir kalkınma modeli önermektedir. Doğal olarak bu kalkınma modeli çevreyi tahrip etmeyen bir kalkınma modeli olmalıdır (Donovan, 2015: 403). Kırsal alanda yaşayan kadınlar çoğunlukla ailenin karnının doymasından, enerji kullanımından, odun toplamak ve su getirmekten sorumludurlar. Kadın çiftçiler geliştirmekte olan ülkelerde tüm gıda üretiminin %45 ile %80'inden sorumludur. Ekolojik felaketlerde kadınların kurban oldukları kadar, iklim değişikliğinin önlenmesinde de daha aktif roller üstlenerek, sürdürülebilir çevre yönetiminin de büyük rol oynayabileceklerine inanılmaktadır (Van der gaag, 2018: 4). 1992 yılında, Rio de Janeiro'da tertiplenen "Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı" sonrası kurulan "The Women's Major Group" adlı kadın örgütleri BM'nin sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği konularındaki politikalarını etkilemiştir (Van der gaag, 2018: 64). Yine, "İklim Adaleti İçin Kadınların Küresel Çağrısı" (Women's Global Call for Climate Justice) adlı örgüt 2015 yılında gerçekleştirilen "Paris İklim Konferansında" etkin rol oynamıştır (Van der gaag, 2018: 64). Yine aynı konferansta Afrikalı ekofeminist kadınlar çevre ile ilgili yanlış kararların yükünü taşımalarına karşın, kararlardan nasıl dışlandıklarını şu sözlerle aktarmışlardır.

"Hem fosil yakıt çıkartılmasıyla enerji üretiminin ivedi ve uzun vadeli etkilerinin hem de özelleştirilmiş yenilenebilir enerji de dâhil iklim krizine yanlış çözümlerin yükünü taşıyanlar Afrika'nın köylü ve işçi sınıfına mensup beş yüz milyondan fazla kadındır. Bunun sebebi ataerki kapitalist işbölümü, tarım üretiminden, ailelerin ve toplulukların toplumsal üremesinden daha fazla sorumlu olmamıza rağmen, karar almada yapısal nedenlerle uzak tutuluyoruz"(Van der gaag, 2018:65).

Kadınların iklim değişikliğinden, kuraklık, sel ve aşırı hava olaylarından daha fazla etkilenmesi onları iklim değişikliği ile ilgili mücadelelerin merkezine yerleştirmektedir. Bu nedenle, BM iklim değişikliği çerçeve sözleşmesi (UNFCCC) uyum, hafifletme ve diğer meseleleri toplumsal cinsiyet bakış açısıyla ele alması gereken kritik alanlar olarak belirlemiştir (Van der gaag, 2018:65).

Ekofeminist görüşlerin ortak noktası; kadın sömürülürse doğa da sömürülür, kadın doğayla eş tutulur, dolayısıyla doğa özgürlüğü mücadelesi de kadınların konusudur, çevre sorunları ve kirlilik, kadınlar tarafından hem ev hem de üretim sürecinde belirlenmiş rollerinde doğa ile yakın ilişkilere sahip oldukları için daha hızlı fark edilmektedir. Kadın üreme özellikleriyle biyolojik olarak doğaya yakındır. Birçok din tarihsel olarak kadın imgeleri içerdiğinden, kadınlar ruhsal olarak doğaya bağlanır. Sonuç olarak ekofeministlerin temel bakış açıları kısaca şöyle özetlenebilir:

1. Küresel ısınma, çölleşme, iklim değişikliği gibi çevresel krizlerden "erkek merkezli dünya görüşü" sorumludur.
2. Doğanın tahribi, egemen kalkınma modellerinin ayrılmaz bir parçasıdır.
3. Doğanın denetim altına alınması ve sömürülmesi insan üzerindeki denetim ve sömürüye tetiklemektedir.
4. Kadın ve çevre arasındaki ilişkinin temelinde çevrenin bozulmasından ve olumsuz çevre koşullarından kadınların daha fazla etkilendiği gerçeği bulunmaktadır.
5. Bu nedenle, hem ulusal hem de uluslararası karar düzeylerinde kadınlara daha fazla söz hakkı verilmelidir.

Eko feministlere eleştiriler de getirilmektedir. Ekofeministler en çok özcü oldukları için eleştiri oklarına maruz kalmışlardır. Özcülük, genetik ve biyolojiyi merkeze alarak, olguları "doğa" veya "insan doğası" şeklinde inceler. Feminist düşünürlere göre "özcülük" "kadınların kadın, erkeklerin de erkek olduklarını biyolojik olarak temellendiğini ve bunun" değişmezliğinin kabul edilmesidir (Birkalan Gedik,2018:106). Post-yapısalcı ve üçüncü dalga feministler tarafından yapılan analizlerle eko feminizmin kadınları doğa ile eşitlediği tartışılmıştır. Bu ikiliğin tüm kadınları tek bir kategoride toplayacağı ve ekofeminizmi, ataerki egemenliği ve normları güçlendiren ve büyüyen olarak feminizmin kırmaya çalıştığı toplumsal normları dayatacağı için tehlikeli olduğu görüşü dile getirilmiştir. Bu görüşe katılmayan ekofeminist ve yazar Noel Sturgeon bir röportajında, özcülük

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

karşıtlarının eleştirdiği şeyin, hem teorisyenlerden hem de aktivistlerden oluşan geniş ve çeşitli grupları harekete geçirmek için kullanılan bir strateji olduğunu ileri sürmüştür (Sowmya, 2016:200).

Kısaca ekofeministler Dünyada yaşayan tüm canlılar arasındaki karşılıklı ilişkilere, onların var olma haklarına dikkat çekmektedirler. Ekofeministler için kadınlar hem doğaları gereği hem de kadın olmalarından dolayı yaşadıkları deneyimleri ile doğanın uğradığı sömürüyü çok daha iyi anlamaktadır (Shiva&Mies, 2019:59). Kadınların dünyanın geleceği konusunda yaşadıkları endişeler ise, onları çevresel hareketlerin içinde daha fazla yer almaya ve kadınsı doğalarını kullanmaya itmektedir.

2. Türkiye’de Kadınların Çevresel Duyarlılıkları

Benzer şekilde Türkiye’de de çevre sorunlarının artan bir oranda “kadınlaşması” kadınların hassasiyetlerini artırarak onları yaşam alanlarını korumak adına çevresel hareketler içinde daha fazla yer almaya itmektedir. Toksoy’da kadınların ekolojik krizler konusundaki farkındalığını şöyle aktarmaktadır:

“Bugün Türkiye’nin her yerinde yaşanmakta olan çevre sorunlarının, üretim araçlarından mahrum bırakılan ve ataerkil sömürünün farklı biçimlerine maruz kalan kadınların sorununa dönüşmüş olması, kadınların üretim süreçlerine doğrudan katılımını teşvik ediyor ve tahrip edilmekte olan doğaya karşı mücadele zeminini genişletiyor. Hayatta kalma stratejisi olarak kendini idame etme yollarını aramayı, mevcut üretim ve tüketim ilişkilerini sorgulamayı ve buradan toplumsal düzeni yeniden şekillendirme ve formüle etme araçlarını geliştirmeyi zorunlu kılıyor”(Toksoy, 2021:104).

Türkiye’de kadınların çevreci hareketler içinde yer almasına en iyi örnek Bergama’daki köylü hareketidir. Bergama’da 1990’lı yılların başlarında başlayan siyanürlü altın arama karşıtlığı köylülerin yaşam hakkı mücadelesi olarak başlamıştır. Daha sonra sürece sivil toplum örgütleri ve çeşitli çevre gruplarının da katılımıyla hareket çevreci bir kimlik de kazanmıştır (Kakalan Çımrın, 2015:316). Bergama direnişi, ön saflarında köylü kadınların bulunduğu yaratıcı sivil itaatsizlik eylemleri ve hukuki kazanımlarıyla medyanın gündeminden yıllarca düşmemiştir (WEB2). Yılmaz Aslantürk (2019:267) Sinop’un Gerze ilçesinde termik santralin kurulmasını engellemeye çalışan, Soma’nın Yırca mahallesinde zeytin ağaçlarının kesilmesine mani olmak için çalışan, ya da Rize’nin Fındıklı ilçesi kadınlarının HES’lere karşı derelerini, doğasını korumak amacıyla yürüttüğü eylemlerin “Chipko Hareketine” benzerliğine dikkat çekmiştir. Ayrıca, Artvin/Cerrattepe’de açılan taş ocaklarının doğaya verdiği zararı gören, özellikle geçimlerini doğadan sağlayan kadınlar güçlü bir direniş göstermiştir. Cerattepe’de kadınlar kendi yaşam alanlarını tehdit eden müdahalelere aktif bir şekilde katılmışlardır. Kadınlar bir taraftan yaşam alanı mücadelesi ile doğaya sahip çıkarken diğer yandan da ileride yaşanabilecek olan rutubet veya ulaşım zorluğu gibi ekonomik sıkıntılara karşı koymuşlardır. Cerattepe’deki kadınlar oradaki ağaçlarla kendi kaderleri arasındaki bağın farkında olarak bu hareketlere hem ağaçlar hem de kendileri için katılmaktadırlar (Arslan, 2016:3). Direniş ancak COVID-19 pandemi kısıtlamaları nedeniyle sonlandırılmıştır.

Kadınlar bir yandan eylemler diğer yandan da üretim kooperatifleri, yerel örgütler, dernekler veya dayanışma gruplarının mücadeleleri ile kırsal alanın bilgisini yaygınlaştırmada ön ayak olmakta ve çevresel mücadele içinde kadınların daha görünür olmasına yardımcı olmaktadır. Hem Dünya genelinde hem de Türkiye’de kadınlar ekolojik üretim ve tüketim ağındaki ekolojik yaşam biçimlerinin sürdürülmesinde gittikçe daha etkin rol oynamaktadır (Toksoy, 2021:104).

3. Ağaçları Kucaklayan Kadın: Vandana Shiva

1952 yılında Hindistan’ın Dehra Dun vadisinde doğan Vandana Shiva, Lisans eğitimini fizik, doktora eğitimini felsefe alanında yapmıştır. Doktora unvanını aldıktan sonra Hindistan’a dönen Shiva, “Hindistan Bilim Enstitüsü’nde”, teknolojinin ekolojiye etkileri ve çevre politikaları

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

konularında disiplinler arası araştırmalar gerçekleştirmiş, 1982 yılında biyolojik çeşitliliğin korunmasını amaçlayan “*Bilim, Teknoloji ve Araştırma Vakfını*” (RFSTE) kurmuştur. 1991 yılında ise, yerel tohumlar ve çeşitliliğinin korunmasını hedefleyen, kelime anlamı “dokuz tohum” olan “*Navdanya*’yı” kurmuştur. Shiva, “alınmış Hasat” adlı eserinde Navdanya’nın kuruluş amacını şoye aktarmaktadır:

Navdanya; tohumları saklamayı, biyoçeşitliliği korumayı, tohum ve tarımı tekellerin denetiminden kurtarmayı amaçlayan bir harekettir. Navdanya ailesi Hindistan’ın altı eyaletinde, topluluğa ait 16 tohum bankası kurdu. Navdanya bugün biyoçeşitliliği koruyan, kimyasallardan arındırılmış tarımcılık yapan ve doğanın ve atalarının kendilerine armağanı olan tohumları ve biyoçeşitliliği saklamaya ve paylaşmaya devam etmekte kararlı olan binlerce üyeye sahiptir. Navdanya’nın tohum saklama kararlılığı, tohum saklamayı suç sayan patent yasalarıyla işbirliği yapamayacağımızı göstermektedir (Shiva, 2006:9).

“*Navdanya*”, sürdürülebilir tarımı teşvik etmek için en geniş tabanlı ve dinamik ađ olan organik tarım için ulusal bir ittifak olan “*ARISE*”nin kurulmasına ön ayak olmuştur. 2000 yılında, biyolojik çeşitliliğin ve geleneksel tohumların, çok uluslu biyogenetik şirketleri tarafından tahakküm altına alınmasına karşı yazdığı “*alınmış Hasat*“ (Stolen Harvest) adlı kitabı ile dünya çapında tanınırlığı artmıştır. Shiva, tarım ve gıda uygulamalarının ve paradigmalarının değiştirilmesine temel yollarla katkıda bulunmuştur. “*Yeşil Devrimin şiddeti*” ve “*Aklın Mono Kùltürleri*” adlı kitapları, sürdürülebilir olmayan, indirgemeci “*Yeşil Devrim Tarımın*” baskın paradigması eleştirilmektedir. Tarım ve gıda güvenliği konusunda ifti örgütlerine yönelik eğitim programları uygulamaya koymuş, “*Neem*” ve “*Basmati*” kampanyaları ile fikri mülkiyet hakları ve Biyokorsanlık konularında liderlik yapmıştır. Aktivizminin yanı sıra, fikri mülkiyet hakları mevzuatı konusunda hükümetin uzman gruplarına da hizmet vermektedir (WEB4) .

Biyoteknoloji ve genetik mühendisliği, Shiva’nın uluslararası kampanyasının bir başka boyutudur. Genetik mühendisliği kampanyalarını desteklemek için bir bilim insanları grubu oluşturarak “*Yaşam Bilimlerini Yeniden Tanımlamak*” konulu bir konferans aracılığıyla bilim insanlarını ve aktivistleri bir araya getirmiştir. Shiva, Dünyanın değişik ÷lkelerinde genetik mühendisliğine karşı yapılan kampanyalarda yer almakta, toplumsal cinsiyet çalışmalarına ulusal ve uluslararası düzeyde katkılar sunmaktadır. Shiva, ayrıca, “*Staying Alive*” adlı kitabıyla Üçüncü Dünya ÷lkelerindeki kadınlarının algısını çarpıcı biçimde değiştirmiş bir düşünürdür. Shiva; yerli tohum, tarım ve gıda güvenliği, fikri mülkiyet hakları, biyoçeşitlilik ve toplumsal cinsiyet dâhil birçok konuda eylemci ve danışman olarak fikirlerini dile getirmeye ve farklı üniversitelerde dersler vermeye devam etmektedir. Diğer yandan, Shiva’nın yoksulluk, gıda ve besin krizi, su krizi, zehirler ve nükleer tehditlere de dikkat çektiği gör÷lmektedir (WEB 5). alışmaları; Doğru Yaşam Öd÷lü (1993), Sidney Barış Öd÷lü (2010) ve Fukuoka Asya Kùltür Öd÷lü (2012) ile belgelenmiştir.

Shiva’nın bazıları dilimize de çevrilen eserleri arasında; “*Soil, Not Oil: Climate Change, Peak Oil and Food Insecurity*”(Petrol Değil Toprak), “*Earth Democracy: Justice, Sustainability, and Peace*”(Yeryüzü Demokrasisi), “*Water Wars: Privatization, Pollution and Profit*”(Su Savaşları), “*Stolen Harvest*” (alınmış Hasat), “*Staying Alive*” (Hayatta Kalmak), *Biopiracy: The Plunder of Nature and Knowledge*” (Biyokorsanlık: Doğanın ve Bilginin Yağmalanması), “*Close to Home Women Reconnect Ecology, Health and Development*” (Eve Yakın Kadınlar Ekoloji, Sağlık ve Kalkınmayı Yeniden Birleştiriyor) bulunmaktadır.

Shiva 1970’lerde, ana katılımcılarının kadınlar olduğu, şiddet içermeyen Chipko hareketine katılımıyla adını duyurmaya başlamıştır. Chipko hareketi, Hindistan’da ormanları tahrip eden kalkınma projelerini engellemek amacıyla kadınların giriştiği bir harekettir. 1974 yılında 27 kadın Kuzey Hindistan’ın Reni bölgesinde basit ama etkili bir eyleme girişmiştir. Chipko (sarılma) kırsal kadınların örgütlenerek, sulama ve enerji ihtiyacını karşılamak üzere Hindistan’daki ormanların

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

kesilerek yerine barajların kurulmasını amaçlayan projeye karşı bir eylemdir. Bu eylemin en temel sonuçlarından birisi “kadın, çevre ve kalkınma yaklaşımını” gündeme taşıması olmuştur (Gündüz Höşgör, 2013: 59). Kadınlar ağaçların kesimini engellemek için ağaçlara sarılmışlardır. Chipko hareketi yerel halk için özel öneme sahip olan 12.000 Km’lik bir alandaki ağaçları ve ormanı korumayı başarmıştır. Chipko hareketinin savunucuları; kar ve sermaye odaklı düşünen batının ekonomik sistemini eleştirerek, onun yerine geçim ve ihtiyaçların karşılanmasını önceleyen bir ekonomik sistem önermişlerdir. Çevrecilere atıfta bulunan “ağaç kucaklayıcı” ifadesi, Chipko hareketinden doğmuştur. Bu hareketin öncülerinden Shiva, doğanın tahrip edilmesine dikkat çekerek bunu kadınlara yönelik bir şiddet olarak tanımlamıştır

“Doğanın tahribi, egemen kalkınma modelinin ayrılmaz bir parçası gibi görünüyor; bu aynı zamanda kendilerinin, ailelerinin ve topluluklarının geçimi için doğaya bağımlı olan kadınlara karşı bir şiddettir (Donovan, 2015:396).

Shiva, 1994 yılında yayınlanan, editörlüğünü yaptığı “*Close to Home Women Reconnect Ecology, Health and Development*” (*Eve Yakın Kadınlar Ekoloji, Sağlık ve Kalkınmayı Yeniden Birleştiriyor*) adlı kitapta çevre konusundaki endişelerinin altını bir kez daha çizmiştir. Çalışmada; çevrenin uzak bir endişe olmadığını, toplumların sağlığını ve refahını günlük olarak etkileyen bir konu olduğunu vurgular. Kadınlar için 'çevre', içinde yaşanan bir yerdir. Vandana Shiva bu kitabında; dünya ki kadınların gerçekten sürdürülebilir toplum gelişimi mücadelesinde, toksik atıklar, düşük seviyeli radyasyon ve biyoteknoloji ile mücadele ederek taban düzeyinde nasıl harekete geçtiklerini aktarmaktadır (WEB6).

Marie Mies ile ortak yazdığı “Ekofeminizm” adlı çalışmasında ise dünyadaki yaşamı tehdit eden yıkıcı eğilimleri; 'kapitalist, ataerkil ve küresel dünya sistemi' olarak tanımlamıştır. Kitapta kapitalist ataerkilliklerin bilim, bilginin üretimi ve teknoloji tarafından nasıl desteklendiğini göstermiştir (Holmes, 2016:111). “Ekofeminizm” adlı kitabın önsözünde ve “İndirgemecilik ve Yaşamın Üretimi Bilimde Bir Kriz” adlı bölümde hâkim paradigmayı eleştirmektedir. Shiva “Modern batılı ataerkinin “bilim devrimi” olarak adlandırılan özel bilginin bilimsel geleneğini” indirgemeci” olarak tanımlamıştır. Nedenlerini iki noktada toplar: Birincisi, diğer bilenlerin ve bilme biçimlerinin dışlanması yoluyla insanın doğayı bilme kapasitesi de dışlanmaktadır. İkincisi ise; doğanın yaratıcı üreme kapasitesini etkisiz hale getirip, parçalayarak azaltmaktadır (Shiva&Mies, 2019:74-75).

Shiva, modern bilimin doğasında ataerkilliğin gömülü olduğu sonucuna varmıştır. Bilimsel gelişme denen şey, ataerkil olup, batılı, burjuva ve eril bir projedir. Modern bilimin babası sayılan Bacon’ı eleştiren Shiva onun bilimi “*orta sınıf, Avrupalı ve erkek girişimcilerin yararlandığı özel bir programdır*” demektedir. Shiva, Bacon’ın bilim anlayışının, kadın/erkek, öznel/nesnel, zihin/madde ve rasyonel/duygusal gibi dikotomileri içinde barındırdığını bu yönüyle bilimin ne tarafsız ne de değerden bağımsız olduğunu ileri sürer. Bacon’un bilim anlayışında, kontrol ederek yeniden üretim yerine üretim felsefesinin teşvik edildiğini dillendirir ve bunu “doğanın annesini ortadan kaldırma” girişimi olarak değerlendirir (Subudhi&Keyoor, 2019:426) .

Bu “indirgemeci” bakış açısında hem doğanın hem de kadının tahakküm altına alınması salık verilmektedir. Shiva için bu tahakküm ilişkisi doğal olarak şiddet içermektedir. Ona göre bu indirgemeci bilim anlayışı kadına ve doğaya şiddet uygulamakta ve onların üretkenliğine, gücüne ve potansiyellerine el koymaktadır. Nesnellik kisvesi altında sunulan bilgi belirli ekonomik ve siyasi örgütlerin ihtiyaçlarını gözetmektedir. Shiva’nın üzerinde durduğu önemli nokta; “*indirgemeci dünya görüşü, sanayi devrimi ve kapitalist ekonomi, aynı sürecin felsefi, teknolojik ve ekonomik bileşenleri*” olmasıdır (Shiva&Mies, 2019:76). Dolayısıyla, Shiva büyümekte olan ekolojik krizlerin kökeninde indirgemeci bilim anlayışının olduğunu iddia etmektedir. Ataerkil kalkınma bir yanıyla daha fazla nakit akışına imkân yaratırken, bir yanıyla da insanların gerçek ihtiyaçları konusunda yoksunluk

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

yaratmaktadır. Ona göre bu Batı tarzı ilerleme, kalkınma yoluyla sömürgeciliğin devamı ve batı tarzı ataerkilliğin dayatılması anlamına gelmektedir (Beklan Çetin, 2005:72).

Küresel şirketlerin hem çiftçilerin hasadını, hem de gen mühendisliği uygulamalarıyla canlı türleri üzerinde patent oluşturarak doğanın hasadını çalmaktadır. Oysa, büyük şirketlerce üretilen genetiği değiştirilmiş bitkiler ciddi ekolojik risk oluşturmaktadır (Shiva, 2006:25). Shiva için metalaştırma ekonomisi, yani her şeyin bir fiyatının olduğu, buna karşın hiçbir değerinin olmadığı bir metalaştırma kültürü yaratılmaktadır (Shiva&Mies, 2019:21).

Toplumunu ekonomiye indirgeyen, ekonomiyi piyasaya indirgeyen ve “büyüme” kisvesi altında bize dayatılan, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri derinleştirirken kadınlara karşı işlenen suçları körükleyen hâkim paradigmayı de değiştirmeliyiz” görüşünde ısrar etmiştir (Shiva ve Mies, 2019:21).

“Hayatta Kalmak: Kadın, Ekoloji ve Kalkınma” adlı eserinde Shiva, kalkınma, ekoloji ve kadınlar arasındaki ilişkiye yoğunlaşarak, doğanın ölümünün aslında kadınların ölümü olduğunu ima etmektedir. Bu nedenle, kadınların hayatta kalmalarının bir koşulunun doğanın korunmasına yönelik mücadele olduğunun altını bir kez daha çizmektedir. Kalkınmayı, organik, birbirine bağlı bir sömürü, eşitsizlik, adaletsizlik ve adaletsizlik sürecini harekete bağımlı sistemler olarak gören Shiva için modernleşme süreci, küresel olarak yeni egemenlik biçimleriyle ilişkilendirilerek hem yoksulluk hem açlık yaratmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, kalkınma projeleri, “kadınların hem araziye, suyu ve ormanları yönetim ve kontrollerinden çıkararak hem de toprağın, suyun ve bitki örtüsü sisteminin ekolojik tahribatına yol açarak kadınlara zarar vermektedir. Hindistanlı kadınların ekolojik yıkımı ve nedenlerini nasıl deneyimlediklerini, algıladıklarını, doğanın yıkımını durdurmak, yenilenmesine başlamak için süreçleri nasıl tasarladıklarını ve başlattıklarını dile getiriyor. Shiva’ya göre bilim ve kalkınma ataerkil projeler olup kadınların mücadele içinde olması kaçınılmaz önemdedir (Subudhi&Keyoor, 2019:426) .

Shiva (2019:26) gezegenin canlı zenginliğinin patentlerle şirketlere verilmesinin, yoksulluğun ve çevreyle ilgili krizlerin tetikleyicisi olduğunu ileri sürer. Shiva için insanlar doğanın efendisi olamaz, olsa olsa parçası olabilirler. Yaşam biçimlerine, canlı kaynaklara ve yaşam süreçlerine fikri mülkiyet hakkı tanınması etik, ekolojik ve ekonomik sapkınlıktır. Shiva için bu dönemin gerçeği olan iklim değişikliği ve yok olan türler insan etkinliklerinden ve dev ekolojik ayak izimizden kaynaklanmaktadır.

“Gezegenin biyoçeşitliliği, ekosistemleri ve iklim sistemleri üzerinde türümüzün bıraktığı yıkıcı etkiye bakabilir ve bunu önleyebiliriz. Ekolojik yöndeki bu kayma kendimizi ekolojik yaşam ağının dışında, Yeryüzünün kaynaklarının efendileri, fatihleri ve sahipleri olarak görmemeyi gerektirecektir. Kendimizi yeryüzü ailesinin bir üyesi olarak görmek demek, diğer türlere ve en minik mikroptan en büyük memelilere kadar tüm çeşitliliğiyle yaşama özen gösterme sorumluluğunu almak demektir” (Shiva&Mies, 2019: 23-26).

Shiva yeşil devrim ve bilimsel tarıma da eleştiriler getirmektedir. Çünkü bilimsel tarım organik tarım ve ekoloji yöntemlerine zarar vermiştir. Organik tarım, dişil gıda, ağaçlar, hayvanlar, mahsuller ve kadınların katılımı arasındaki bağlantıya dayanırken, yeşil devrim ve bilimsel tarımı zararlı ve haksız gelişme yollarını kullanmaktadır. Bu geçimlik tarımla, bilimsel tarım arasında çok büyük bir uçurum olduğu anlamına gelmektedir. Bilimsel tarım; kimyasalların kullanılmasına izin veren, mekanize ve sermaye yoğun bir üretim alanı iken, geçimlik tarım onun karşısında ciddi dezavantajlara sahiptir. Bu nedenle, Shiva, Batılı kalkınma modelinin temel ve gizli ilkeleri ile onun ataerkil değerlerinin, yalnızca kadın karşıt olmadığını aynı zamanda, insanlık ve dünya karşıtı olduğunu iddia eder (Subudhi&Keyoor, 2019:426)

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Shiva, ormanın ve kadınların birbirine bağlı olduğunu, çoğu Güney Asya topluluklarında ormanlara kadınsı bir bakış açısıyla yaklaştığını, hatta tapıldığını ekler. Ona göre, ormancılığın bilimsel yönetimi yerli topluluklara karşı bir baskı ve boyun eğdirme aracı haline gelmiştir. Bilimsel ormancılık yerli halklar için yoksulluk, açlık ve yerinden edilmeye sonuçlandığını dile getiren Shiva, okalıptüs ile yeşillendirme yapılmasının, doğal ekolojiye karşı şiddet olduğunu bu tercihin sanayiciler, ormancılar ve bürokratların işine yaradığını vurgulamıştır. Ormanları yok etmenin veya endüstriyel hammadde elde etmek için doğal ormanları çam ve okalıptüs “monokültürlerine” dönüştürmenin kâr ve büyüme yarattığına katılmakla beraber, bu büyümenin, orman “biyoçeşitliliğinin”, toprak ve su koruma kapasitesinin çalınması üzerine kurulu olduğuna inanır. Ormanların yok edilmesi veya endüstri amaçlı ağaç yetiştirilmesi, orman köylülerinin gıda, yem, yakıt, lif ve ilaç kaynaklarına el koyarak, onları yoksulluk, sel ve kuraklıkla karşı karşıya getirmektedir (Shiva, 2006:7).

Küreselleşme karşıtı olan Shiva'ya göre, Dünya Ticaret Örgütü'nün kuralları, büyük şirketlere, gıda, sağlık, çevre, iş ve gelecek üzerinde egemenlik kurma imkânı tanımaktadır. Ekofeminist Shiva, hakim paradigma haline gelmiş “kalkınma” süreci nedeniyle su, toprak verimliliği ve genetik zenginliklerin kaybolmakta olduğuna başta ülkesi olan Hindistan olmak üzere değişik ülkelerden kanıtlar sunmuştur. Bunun için özellikle bilimde bir paradigma değişikliğine gidilmesi, ekonomik büyüme, serbest ticaret, tüketicilik ve rekabet gibi suni hatta doğru olmayan kategorilerin ötesine geçilmesi gerektiğini hatırlatan en güçlü isimdir. Ona göre, kalkınma, borç, çevresel yıkım ve yapısal uyum kısır döngüsü yoluyla yoksulluk sarmalı yaratılmakta ve bundan da en çok kadın ve çocuklar etkilenmektedir (Shiva&Mies, 2019:148). Kadınların insan yaşamının yenilenmesi ve kadınların doyurulmasındaki rolü nedeniyle kadın ve çevre üzerindeki yıkıcı etkiler, çocukların durumu üzerinde de olumsuz etkiler yaratacaktır. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak toplumsal reformların yapılmasının önemine değinen Shiva'ya göre ihtiyacımız olan şey doğanın sürdürülebilir sistemlerini bozmak değil, doğayı besleyen bir bilim ve bilginin yaratılmasıdır.

4. Sonuç

Ekofeminist düşüncenin altında; çevre sorunlarının kadın sorunları haline gelmesi, kadının ve doğanın sömürü arasındaki özdeşlik ile bu sömürünün kökeninde ataerkilliğin bulunduğu gerçeği yatmaktadır. Ekofeministlere göre, çevresel krizlerden “erkek merkezli dünya görüşü” sorumludur. Ekofeminizmin en önemli temsilcilerinden birisi, “derin ekolojiyi” savunan, Vandana Shiva da bu görüşü savunmaktadır. Ona göre çevresel felaketleri ortaya çıkaran, kalkınma, ilerleme, refah gibi küresel kapitalizmin ataerkil değerleridir. Shiva'nın düşüncesinin temelinde insanların doğanın efendisi değil ancak parçası olabileceği gerçeği bulunmaktadır. Eğer efendi olmaktan ısrar edilirse korkulan odur ki çevre felaketlerinin sonu gelmeyecektir. Shiva, halen tarım ve gıda uygulamaları ve değerlerinde değişiklik yapılması için savaşını sürdürüyor. Shiva; “Beş dev şirketin sağlığını ve gıdamızı kontrol ettiği bir dünyada yaşamak istemiyorum” demektedir. Diğer yandan, “ya yeryüzü ile barışacağız ya da hem milyonlarca diğer türün hem de kendimizin soyunu tüketeceğiz” acı gerçeğini hatırlatmaktadır.

Hem Shiva'nın hem de diğer ekofeministlerin görüşlerinden yola çıkarak; hâkim paradigmada değişikliğe gidilmesi, dev karbon ayak izimizi küçültmek için tüm canlıların yaşam haklarına saygı gösterilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak toplumsal reformların yapılması, yerel kalkınma programlarında kadınların yaşam haklarının dikkate alınması ile hem ulusal hem de uluslararası karar düzeylerinde kadınlara daha fazla söz hakkı verilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan, Ö. (2016). “‘Biz Gezici Değil Yerleşik Halkız!’: Cerattepe’de Yaşam Alanı Mücadelesi, Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, 28, 4-9.
- Beck, U. (2011). Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru, Çevirenler: Kazım Özdoğan-Gülen Doğan, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Beklan Çetin, O. (2005). Ekofeminizm: Kadın ve Doğa İlişkisi ve Ataerkillik, Sosyo-Ekonomi, 1, 61-76.
- Birkalan Gedik, H. (2018). Feminist Hareketler, Yeni Toplumsal Hareketler, Editörler: Bilhan Kartal ve Belkıs Kümbetoğlu, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 103-120.
- Cerit Mazlum, S. (2018). Çevrecilik ve Çevre Hareketleri, Yeni Toplumsal Hareketler, Editörler: Bilhan Kartal ve Belkıs Kümbetoğlu, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 190-225.
- Donovan, J. (2015). Feminist Teori, Çevirenler: Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gaard, G. (2015). Ecofeminism and Climate Change, Women's Studies International Forum 49, 20-33.
- Giddens, A. (2010). Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç modern çağda benlik ve toplum, Çeviren: Ümit Tatlıcan, İstanbul: Say Yayınları.
- Gökçalp Alıca, S.S. (2017). Kadın ve Çevre, TBB Dergisi Özel Sayısı, 151-172.
- Gündüz Hoşgör, A. (2013). Kalkınma, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, Editörler: Yıldız Ecevit& Nadide Karkıner, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Günindi Ersöz, A. (2003). Dünya Konferansları Belgelerinde Aile ve Yoksulluk: Saptamalar ve Öneriler, Aile ve Toplum 5 (2), 71-80
- Hooks, B. (2016). Feminizm Herkes İçindir, İstanbul: bgst yayınları
- Holmes, C. (2016). Ecofeminism, Australian Feminist Studies, 31 (87), 111-113.
- Impreial, M. (2019). New Materialist Feminist Ecological Practice: La Via Compensia and Activist Environmental Work, Social Sciences, 8 (8), 1-15.
- Kökalan Çımrın, F. (2015). Bergama Köylü Hareketinin Dünü ve Bugünü, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (53), 310-317.
- Plumwood, V. (2017). Feminizm ve Doğaya Hükmetmek, Çeviren: Başak Ertür, İstanbul: Metis Yayınları.
- Shiva, V. & Mies, M. (2019). Ekofeminizm, Muğla: Sekiz Sinek Yayınevi.
- Shiva, V. (2006). Çalınmış Hasat Küresel Gıda Soygunu, İstanbul: b g s t Yayınları.
- Sowmya L. G. (2012). Vandana Shiva Ecofeminist, Bhartiya Bhasha, Shiksha, Sahitya evam Shodh, BSSSES, 3(2), 198-201.
- Subudhi, C. & Keyoor, K. (2019). Staying Alive: Women, Ecology and Development. Vandana Shiva. North Atlantic Books, 2016 (Reprint Edition), Journal of International Women's Studies, 20(7), 426-427.
- Toksoy, G.N. (2021). Dünyayı Yeniden Dokumak’ Shiva ve Mies’den Ekofeminizm, Fe Dergi 13(1), 101-106.
- Van der gaag, N. (2018). Feminizm, Çeviren: Beyaz Sumer Aydaş, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Yılmaz Arslantürk, A. (2018). Çevrenin Siyasallaşmasında Kadın Ve Doğanın Dönüşümü: Ekofeminizm. Social Science Development Journal, 11(3), 312-324.
- WEB1 Warren, K. (2002). Ecofeminism, Ethics and the Environment, 7(2), 12-26.
- WEB2 İnce, E. Bergama Altın Madeni Direnişi: Toprağın Bekçileri, <https://bianet.org/bianet/siyaset/160766-bergama-altin-madeni-direnisi-topragin-bekcileri>. Erişim tarihi 17.02.2022
- WEB3 Karadeniz’in dereleri için direnen kadınları, <https://t24.com.tr/haber/karadenizin-dereleri-icin-direnen-kadinlari,242639>, Erişim Tarihi 2.11.2022.
- WEB4, Curriculum Vitae, <https://www.ces.uc.pt/emancipa/cv/gen/shiva.html>, Erişim Tarihi 15.09.2022
- WEB 5, <https://humansandnature.org/vandana-shiva/>, Erişim Tarihi 15.09.2022
- WEB6, Close to Home Women Reconnect Ecology, Health and Development, <https://www.routledge.com/Close-to-Home-Women-Reconnect-Ecology-Health-and-Development/Shiva/p/book/9781853831904>, Erişim Tarihi 15.09.2022.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki ve dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzin: Bu araştırma, Etik Kurul Kararı gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.